

РЕЦЕНЗІЇ

Микола Ільницький
У ШЕВЧЕНКОВОМУ СЛОВІ – ШЕВЧЕНКІВ ЗМІСТ

ДЗЮБА І. ТАРАС ШЕВЧЕНКО. ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ. –
К.: ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»,
2008. – 718 С.

Ірина Старовойт
АНТОНІЧ/ANTONICZ
БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД І ЗАМІСНА ТЕРАПІЯ

СТЕФАНОВСЬКА Л. АНТОНІЧ. АНТИНОМІЇ. –
КИЇВ: КРИТИКА, 2006. – 312 С.
KWIATKOWSKI J. DWUDZIESTOLECIE MIĘDZYWOJENNE. –
WARSZAWA: WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN, 2008. – 597 S.

Микола Ільницький У Шевченковому слові – Шевченків зміст

Дзюба І. *Тарас Шевченко. Життя і творчість*. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 718 с.

Книга Івана Дзюби «Тарас Шевченко. Життя і творчість» на сьогодні є підсумком його Шевченкознавчих досліджень, початок яких сягає, очевидно, 60-х рр. У всякому разі, другий том праць літературознавця «З криниці літ» (К., 2007), відкривається статтею «Шевченко і Петефі», яка була вперше надрукована 1965 р. на сторінках видання «Sbornik Ševčenkovský». З огляду на те, що в основі її лежав трагедійний образ батьківщини, біль історичних кривд за її мученицьку долю, драма відступництва багатьох «провідників нації» і віра у національне відродження, стаття не могла бути опублікованою в тодішніх умовах. Хоча автор намагався не виходити поза рамки ХІХ ст., читач легко проводив паралелі між епохою Шевченка й Петефі й тогочасною ситуацією, що навчилася вловлювати, а часто й містифікувати тогочасна цензура, і це було підставою для «непублікабельності» матеріалу. Коли ж підтекст був помічений, автора настигали оргвисновки, як це сталося з Вадимом Скуратівським, що відважився опублікувати у «Всесвіті» статтю про світовий масштаб постаті Т. Шевченка.

І. Дзюбу цікавила проблема саме світового масштабу феномену Шевченка, яку він намагався осмислювати через зіставлення Шевченка з такими представниками світової культури, як Данте, Шиллер, Петефі, Словацький, Гюго і... Хомяков. Ми не можемо з точністю визначити, коли писалися ці розвідки. Очевидно, постійно, від початку творчої діяльності: дати публікацій

аж ніяк не збігаються з датами написання. Дослідження ведеться як за принципом типологічної аналогії, так і протиставлення, контрасту – в останньому випадку.

У кожній статті виділяється домінанта для проведення паралелі – спорідненості чи контрасту. У зіставленні Шевченка і Шиллера центральною ідеєю, що споріднює митців, є «візія ідеального стану суспільства» з такими відгалуженнями як антитиранізм, проблема буття своїх народів у контексті світової історії, етос людської гріховності – попри відмінності типу обдарування цих митців: риторично-доцентрового – в Шиллера, спонтанно-інтуїтивного – в Шевченка. Що ж могло об'єднувати Шевченка з великим французьким романтиком Віктором Гюґо? Низка міркувань автора веде до того, що спільного між ними могло бути небагато: Гюґо з'явився у літературі, яка мала велику традицію, і він посів своє місце поряд із співмірними з ним письменниками. Шевченкові немає рівних за любов'ю і визнанням; Гюґо застав розвинену французьку літературну мову, Шевченкові ж довелося творити її канон. Отже, обидва «перебувають немовби в різних кінцях довгої історичної дистанції»? Такий висновок видається дослідникові непереконливим. Найперше стосовно мови. І. Дзюба знаходить неспростовані аналогії гострої відповіді на звинувачення своїх опонентів: Шевченка – заперечникам української мови та літератури загалом, Гюґо – тим, хто звинувачував його за стоптання доброго смаку і старого французького вірша; самозахисту, що обернувся неспростовним оскарженням. Якщо Гюґо демократизував французьку літературу, то Шевченко мусив відстоювати право на саме її існування. На основі наведених аспектів порівняння, Дзюба зауважує, що їх можна було б продовжити (наприклад, мотив національної самокритики), але для нього найголовніший такий аргумент: «Нам вистачить констатувати безперечний факт: як Францію не уявити без Гюґо, так – тим більше – Україну не уявити без Шевченка, і це їх урівнює. Їх урівнює непідвладна часові й переоцінкам любов до них їхніх народів»¹.

¹ Дзюба І. *З криниці літ*: У 3 Т. – К., 2006. – Т. 2. – С. 313.

Цікавими є міркування дослідника щодо метаісторичності поетичного мислення у польського поета Юліуша Словацького, який конструє сюжети на широкому плацдармі подій різних часів і народів, і Тараса Шевченка, який піднімає до рівня метаісторизму конкретні історичні постаті і події («Шевченко і Словацький»).

Натомість проблема «Шевченко і Хомяков» трактується як принциповий антагонізм у сфері історії та ідеології: з одного боку, захисник свободи особистості й народу як загальногуманістичних цінностей, з іншого – ідеолог монархізму, кріпосництва й ідеї слов'янофільства, оперте на протиставлення Росії Заходу.

Відзначу, що І. Дзюба не включає статей історико-типологічного характеру до монографії, можливо, трактуючи її як окремий напрям своєї Шевченкіани, а може, щоб не порушити її композиційну стрункість, бо деякі студії, опубліковані в тритомнику, добре «припасовані» у структурі книги.

Книга «Тарас Шевченко» – монографія класичного типу в цьому жанрі, вона охоплює життєвий і творчий шлях великого українського поета на тлі його епохи та в контексті загальноєвропейського літературного процесу.

Під цим кутом зору книга І. Дзюби суттєво вирізняється серед шевченкознавчих досліджень останніх років чи навіть десятиліть передусім тим, що автор не накладає на творчість Шевченка певної теоретичної матриці («залізної павутини методологічних догм»), щоб з такої позиції здійснювати її аналіз. Дослідник не заперечує можливості чи й наукової вартості таких інтерпретаційних підходів, навіть більше, виявляє добру обізнаність з ними і не раз у лапідарних ремарках висловлює своє ставлення до них, часом схвальне, часом іронічне, а не раз і критичне, як, приміром, щодо дошукування у творчості Шевченка якихось «комплексів» тощо. Сам він воліє керуватися принципом історизму, а не ще незабутої «класовості», хоч зовсім не заперечує, а навіть підкреслює соціальний аспект творчості Шевченка, ні сьогоднішнього міфологемного підходу, який аналізує у розділі «Шевченко-міфотворець?»

Поділяючи розуміння міфу як «символотворчої енергії», вироблене культурологією двадцятого століття, дослідник відзначає запропонований Г. Грабовичем антропологічний варіант інтерпретації символів поезії Шевченка, що виводять її на «глибинні структури» ідей: «Це, зокрема, інтерпретація символів не самих собою, а у співвідношенні їх та структур, що їх породжують; простеження психологічного коду самозображення (символічної автобіографії) й синхронності витвореного поетом світу (неподільності минулого, сучасного й майбутнього); виявлення опозиції «ідеальної спільноти» та «суспільних структур» (за В. Тернером), «міленарності» (за Н. Коном)» (с. 663).

Відзначає він також ідею О. Забужко про українізацію у Шевченка християнського міфу, її пропозицію поставити цей міф, за її словами, в «типологічний – діахронний – ряд письменників – творців національно-консолідуючого авторського міфу, від Данте й Сервантеса до, уже в нашому столітті, Дж. Джойса...» (с. 664).

Але ближчий дослідникові погляд Т. Мейзерської про складне співвідношення у творчості Т. Шевченка міфу й історії, при якому «як художник Шевченко конкретну історію перетворює в міф, сакралізує її, але як політик – а він і найбільший політичний поет свого часу – постійно прагне до десакралізації міфу» (с.664); взаємодія впливає з того, що поет, на переконання дослідниці, не творить міф, а перебуває всередині його, і міф діє через стихію його натхнення.

Та все ж найзбалансованішим методологічним підходом щодо взаємодії між міфом та історією, точніше, історичних коректив до міфологічного підходу, у творчості Т. Шевченка І. Дзюба вважає погляд Ю. Барабаша. Позаяк він не уточнює цих коректив, то звернемося до праці Барабаша «Коли забуду тебе, Єрусалиме... Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії», а саме до його погляду на трактування Грабовичем співвідношення міфу й історії: «Його (Г. Грабовича) спроби зацентрувати у шевченківському та гоголівському дискурсі України міфологічну складову викликають інтерес і видаються продуктивними до тієї межі, за якою вони переходять в однобічний міфоцентризм, який претендує на універсальність.

Отут і виявляється в концепції Г. Грабовича внутрішня су-перечність. <...> Одним з низки характерних прикладів є аналіз поезії «Сон (Гори мої високіі...»), на якому чітко вимальовується двоїстість позиції дослідника. З одного боку, він убачає у вірші виключно міфологічний за своєю природою конфлікт між Шевченковими абстрактними уявленнями про ідеальну спільність людей та його ставленням до сучасних суспільних структур, реалії ж історії, «козаччину історичних вимірів» вважає попросту оболонкою, зовнішньою «рамцею». З другого – він сам не може ігнорувати цю «рамцю», весь час звертаючись до історичних фактів і мотивацій, послуговуючись історичними мотиваціями.

Коротше кажучи, історія, яку женуть у двері, повертається у вікно – в цьому разі це «вікно» історіософії.²

Принцип історизму, задекларований і послідовно проведений дослідником упродовж всієї книги, виявляється, передусім, у тому, щоб, за словами автора, «у Шевченковому слові сприймався Шевченків зміст». Я виділив би три, на мою думку, основні аспекти, на яких зосереджує увагу І. Дзюба: поезія, особистість, епоха – без якоїсь підрядності цих складників, а в їх зв'язку і взаємодії. Звідси випливає синтетичний тип монографії.

Панорамність вражає в схопленні образу епохи ХІХ ст. в її історичному, соціально-політичному, інтелектуально-філософському вимірах. Така універсалізація сама собою вимагала величезної праці, до того ж епоха постає не просто як тло, а як підстава для виявлення Шевченкової призми, Шевченкового її «портрета» у всій неповторності, унікальності його підходів, оцінок і «вироків» попри безпосередні впливи, контакти, конфлікти, типологічні схожості й відштовхування. Таких паралелей у монографії багато, вони аргументовані й переконливі.

Підкреслена присутність Шевченка в його епосі не послаблює, а навпаки, посилює його всечасність, біблійність. І дослідник вирішив ці питання обговорити ґрунтовно, запропонувавши в їх вирішенні підходи, які в дотеперішньому шевченкознавстві були неможливими або через стан наукового

² Барабаш Ю. *Вибрані студії*. – К., 2006. – С. 470.

знання, або ж з огляду на чинники позалітературного й позанаукового характеру.

Звісно, інтерес читача викличе розділ «Бог, релігія, церква в житті й творчості Шевченка», навколо якої нагромадилося так багато взаємно протилежних суджень. І. Дзюба й тут вірний собі, він воліє вникати не в попередні інтерпретації, а в епоху і на її тлі виділити аспект загальнохристиянських цінностей, євангельських моральних ідеалів, з одного боку, і відділити сутність Христової науки від спотвореного офіційного християнства, того «руського Бога», іменем якого національні й демократичні рухи, того «зашкарублого і шаблонного православ'я», яке зводилося до «зводу догматів». Біблійність Шевченка постає тут у ряді таких імен, як Лев Толстой і Генріх Гайне, у поглядах яких «знімається» відстань між людиною і Богом» (с. 597). Цікавим у цьому контексті є тонко проведені зіставлення Шевченкових богопочувань з ідеями великих філософів ХІХ ст.: зближенням Бога з «іманентною ідеєю» у Гегеля, релігійним екзистенціалізмом К'єркегора.

Широка панорамність бачення проблеми природно веде до з'ясування універсальних понять Шевченкового етосу, в якому центральними поняттями виступають Бог, Істина, Правда, Добро, Вітчизна, Честь, Гідність, Обов'язок, Божий суд, Пам'ять, Доля, Муза, Слава...

Монографія І. Дзюби спростовує поширений погляд про загальнодоступність поезії Т. Шевченка. Дослідник демонструє поліфонічність Шевченкового слова, багатовимірність образу, ускладненість архітектоніки, глибину філософського задуму, що породжувало й далі породжує неоднозначність сприйняття і тлумачення таких творів поета, як «Великий льох», «Москалева криниця», «Марія» та ін. з боку навіть висококомпетентних дослідників (В. Сімович, Л. Білецький, Г. Костельник, Я. Розумний, Б. Рубчак та ін., не кажучи вже про множинність концептуальних прочитань Шевченка як тексту за моделями модерних методологій).

В аналізі Шевченкових текстів виразно виявляється характерна дзюбівська «намацальність»: на рівні образу, іноді навіть

мікробразу, він вловлює магнітне поле, що розмикає рамки окремого твору в нові виміри на проблемно-тематичному та поетикальному рівнях. Завдяки цьому творчість Шевченка постає у монографії у зв'язку з національною культурно-мистецькою традицією (український фольклор, Г. Сковорода, козацькі літописи, І.Котляревський), що стало підставою появи феномену Т. Шевченка.

Монографія Івана Дзюби «Тарас Шевченко» виросла на ґрунті, підготовленому багатьма названими і неназваними попередниками, вона продовжує й розвиває те, що зробили М. Чалій, М. Драгоманов, О. Кониський, І. Франко, П. Зайцев, О. Білецький та ін. Поза сумнівом, видання її є новим вагомим словом у шевченкознавстві.

Антонич/Antonicz Ірина Старовойт
Біографічний метод
і замісна терапія

Стефановська Л. *Антонич. Антиномії*. – Київ: Критика, 2006. – 312 с.

Kwiatkowski J. *Dwudziestolecie międzywojenne*. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 597 s.

Синтетична праця Єжи Квятковського про міжвоєнне двадцятиліття була закінчена 20 років до появи монографії Лідії Стефановської. У певному сенсі вони ніби розминулися жанром і калібром. По смерті проф. Квятковського його книга стала ланкою в академічній серії «Велика Історія Польської Літератури» і, не гублячи актуальності, перевидається дотепер. Вписуючи Антонича у контекст польської міжвоєнної поезії, Лідія Стефановська покликається на інших критиків та істориків літератури цього періоду, особливо на Міхала Гловінського. Однак *мистецький родовід* Антонича, авторка книги «Антонич. Антиномії» виводить насамперед з польської ситуації поезії і поета 1920–1930 рр., тому подвійна інтерпретація цих двох книг матиме доданий сенс.

Історик і теоретик літератури – це не тільки спостерігач за літературою, що відбулася, але й (с)учасник певної конвенції, певного способу говорити і думати про літературні явища і персоналії у суспільному, науковому й освітньому вимірі.

З погляду майже столітньої віддалі міжвоєнне двадцятиліття ХХ віку в Центрально-Східній Європі виглядає для історії літератури естетично плідним, насиченим і творчим. Воно виводить на авансцену покоління, яке вважає себе розумнішим за своїх батьків, здобуває принципово інше бачення макрокосму за

Айнштайном та мікрокосму за Фройдом. Автори 1920-х і 30-х пропонують взірці (часто передчасні) високого модернізму. Змінюються і читачі: «модернізуються» їх смаки, почування і судження. І для польської, і для української культури – це пора безпрецедентної державної підтримки. Разом з тим, як дасться чути, часи великої конкуренції, дискримінації, (само)цензури і репресій. Діалог культур розгорнувся між офіційними (Варшава – Харків) і неофіційними (Краків – Київ) столицями, понад Львовом і поза Львовом.

Провідною спонукою обох зазначених праць стає потреба альтернативних потрактувань історії літератури, що дозволяє моделювати культурно-історичний час у його повноті, «одним змигом ока схопити поезію цілого Двадцятиріччя»¹. Серед антиномій, що їх намацує Єжи Квятковський, перед ведуть протиставлення мистецької автономії і громадського ангажементу, експериментальних і класицистичних тенденцій, естетизму й етичних засад, сенсуалізму і метафізики, прогресивізму й катастрофізму, історичного та мітичного часу, цивілізації і природи. Конфліктність згущувалася тим більше, чим більше політизувалася мистецька атмосфера. У порівнянні з масштабними репресіями радянської влади 1930-х рр. в Україні, у порівнянні з голодомором, події у Польщі може й не видаються нащадкам трагічними, а втім «згортання демократії» і наступ тоталітаризму всередині і назовні країни робить Двадцятиріччя одним з «тих періодів, в яких зміни літератури зумовлені буремними історичними подіями, що день у день переминають життя цілого суспільства»².

Усе це наголошує значення прожитого життя. Суть того, що був такий письменник і що від нього залишилися не самі лише твори, але і їх чернетки, приватні архіви, докази історії в людському вимірі: світлини, спогади очевидців, конфігурація покоління, рідні, друзі, опоненти і літературні спадкоємці. Повернення біографічного методу в сучасну гуманітарну науку відбувається

¹ Kwiatkowski J. *Dwadziesieciolecie międzywojenne*. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – S. 144.

² *Ibid.*

через так звану інтелектуальну біографію, «де народження поета важливіше за народження людини»³.

І там, де Єжи Квятковський намагався вибудувати уявну біографію цілої мистецької генерації, Лідія Стефановська поставила собі завдання знайти місце Антонича як в українському, так і в польському літературному процесі, показати, як з маргінесів польської культури виходить центральна фігура української поезії 1930-х рр. Це перша велика студія про Антонича, видана в незалежній Україні.

Ключем розуміння до Антонича-поета стає гра антиномій.

За версією Лідії Стефановської досконала обізнаність з польською літературою давала новий естетичний імпульс і стимул вийти за межі народницького канону. У засновку свого методу дослідника теж полишає важливу світоглядну антиномію. А саме: протистояння ідей про остаточну об'єктивність і цілковиту суб'єктивність⁴. Навіть найбільш творча індивідуальність не може життєтворити 24 години на добу і 365 днів у році. Люди, в тому числі і великі люди, несуть на собі печать свого культурного середовища, свого ближнього світу. «Вражає ж натомість, – пише доктор Стефановська, – що досі не були серйозно досліджені ті чи не найбільш очевидні питання, про які, однак, у цих [Антоничевих] текстах не йдеться прямим чином. Це двомовність поета, його польська освіта і творчий діалог із польською літературою»⁵.

Найменшим і найменш обґрунтованим у цій книзі виглядає розділ 1 **«На межі культур і питання білінгвізму Антонича»**. Він починається з проговорювання загальних питань культурної ідентичності на пограниччі, стосунків імперіальної і колоніальної

³ Kwiatkowski J. Dwudziestolecie międzywojenne. – S. 146.

⁴ «Саме так, як соціологічна критика науки захитала ще Архімедову ідею об'єктивного розуміння природи, структуралістські і постструктуралістські дослідження текстуальності підважили ідею про повну автентичність особистості» (*The Turn to Biographical Methods in Social Science: Comparative Issues and Examples* / Ed. by P. Chamberlayne, J. Bornat and T. Wengraf. – London: Routledge, 2000. – P. 41).

⁵ Стефановська Л. *Антонич. Антиномії*. – К.: Критика, 2006. – С. 15.

культури чи, в підгострому стані, культури домінантної і здо-мінованої. Доходячи до суті справи, Лідія Стефановська підкреслює, що «польську домінацію в Україні не можна розцінювати як однозначно негативне явище, оскільки польське посередництво <...> забезпечувало місцевим елітам ширший доступ до західної цивілізації»⁶. Далі цю тезу буде розпрацьовано і спроектовано на Антонича у контексті польської міжвоєнної поезії у розділі про його «мистецький родовід». Однак на наступній сторінці розділу першого пішак «діалогу із польською культурою» перетворюється на ферзя «білінгвізму».

Наводячи розлогі ехемплі з творчих біографій ірландця В. Єйтса, поляка Ю. Конрада-Коженьовського, росіян В. Набокова і Й. Бродського, Лідія Стефановська якимось чином коментує того факту, що ці світові автори таки справді писали *другою* мовою, у ній досягли успіху, Антонич же художніх творів польською не писав. Разом з тим ці аналогії різного порядку, адже ситуація письма Конрада, Набокова, Бродського – то ситуація письменника-емігранта. Антонич же емігрантом не був. Детальний приклад з Єйтсом і складним ірландсько-англійським пограниччям наштовхує читача на думку, що в Антонича *могло би бути*, як у Єйтса, – але ж таки не було.

Головний аргумент дослідниці сформульовано умовним способом: «його [Антоничева] українська поезія, безперечно, звучала би цілком інакше, якби її автор не знав польської мови та літератури. Сьогодні саме під цим кутом зору необхідно наново прочитати літературну спадщину Антонича та поставити пов'язані з нею питання»⁷. Це радше риторична фігура, ніж керівництво до дії. Вочевидь, випадок Антонича демонструє двокультурність, та у своїй поезії він щораз ефективніше застосовує культурний ресурс, відмінний від домінуючого польського. Але назвімо це письменницьким білінгвізмом і отримаємо надінтерпретацію. Двомовність між чим і чим? Мовою поезії і «звичайною» мовою? Між лемківською говіркою і польською? Між рідною (українською) і

⁶ Там само. – С. 28.

⁷ Там само. – С. 30.

офіційною (польською)? Тоді його батько, а ще більше дід були білінгвами між рідною та німецькою... І що це дає у термінах літературознавчих: чи ж можна пропонувати студії над уявними клонами Франка, Рильського, Стуса, що *не знають* тих мов, які вони все-таки знали?

Білінгвізм – суттєвий компонент гібридності, третій шлях між полюсами культурної асиміляції та культурної ізоляції. Побутовий білінгвізм не універсальний, але вельми поширений досвід. Зараз таких в Україні більше половини населення. Таж очевидна різниця між побутовою і творчою двомовністю. У ній завжди, крім поетики, є своя політика. Ось хоча б рецензент книги «*Антонич. Антимоїї*» Світлана Василенко у «Друзі читача» уже назвала Антонича «людиною, яка писала чужою для себе українською мовою (рідною поетові була польська) чужі європейські вірші»⁸.

Творчий діалог львів'янина Антонича з актуальною польською культурою був непростим, бо – за великим рахунком – одностороннім. Антонич людина широкого світогляду і як митець він справді не замикається в українській ідентичності. Одначе польська сторона навряд чи відповідає йому взаємністю. Якщо польські поети міжвоєння і мають інтерес до українського культурного продукту, то на т. зв. великій Україні, а українського доробку в Галичині часів Другої Речі Посполитої вони не помічають, бо йому немає місця у спільній культурі. Такі контактні осередки як вілла Деціуса у Кракові 1990-2000-х чи видавництво «Чарне» просто непомисленні у 1930-х роках. *À la guerre comme à la guerre**.

Культурна ідентичність Антонича не уміщалася в існуючі рамки. Пані доктор Стефановська докладно показує, як він трансгресував і як поет, і як редактор, і як організатор культурного життя, як шукав можливості поширити обрії сучасної йому української культури, сперечався про політичні і громадські справи. Погано тільки, що авторка мало користує з наявного

⁸ Василенко Світлана. У пошуках Антонича // Друг читача <http://vsiknygu.net.ua/index.php?module=review&id=621> (30.03.2009)

* На війні, як на війні (*фр.*)

Антоничевого архіву та всі цитування робить за «невіродайним» як на серйозного дослідника виданням його творів 1998 року.

Надзвичайно точні її спостереження про Антоничів лінгвістичний підхід до поезії і про формалістичні моменти «очуднення» мови. Але синхронно з раннім російським формалізмом триває і протилежне розуміння мови як соціокультурного мовлення (асоційоване згодом з теорією Бахтіна). Живі слова у живих контекстах не просто відтворюють речі, вони їх створюють і пересотворюють. Поетичне мовлення двостороннє: з одного боку поет ніби продовжує розмову, яку вже хтось почав до нього⁹, а з іншого – створює нагоду сказати ще не сказане у той спосіб, в який ще ніхто до нього не говорив. Тому робота зі словниками, постійне доучування та методичне долання «опору мови» не є чимсь винятковим для поета-ученого. Так тяжко працювали, так «вхоплювали світ людським словом»¹⁰ і Маяковський, і Хлебніков, і Мандельштам, і наші неокласики, і вже згадуваний Єйтс.

Антоничева лектура зі сучасної йому польської поезії значна і поза сумнівом позначилася і на його пізнавальній перспективі, і на формуванні як поета. Повне зібрання його творів, підготоване до друку у львівському видавництві «Літопис», містить список опрацьованих ним збірок (ймовірно, з особистої бібліотеки), що налічує 104 позиції + 26 перекладних книжок зі східних і західних мов. У цьому ж списку 26 актуальних українських збірок (Фактично все вартісне з поезії «маленького мистецького життя» (Павло Ковжун), що виходило по-українськи на захід від Збруча, дещо з Києва і з Харкова). Очевидно, мова поезії була для Антонича чимось більшим і якісно іншим, ніж мова національна. Але саме з національної вона еманувала і туди у метафізичному підсумку поверталася.

⁹ «Для Антонича, як для Гайдеггера, поет – не той хто говорить, а той хто слухає», – каже проф. Рубчак у своїй знаменитій передмові. (Rubchak V. Antonych Grows. The Grass Grows (Introduction) // Antonych V. *Square of Angels. Selected poems.* – Ann Arbor: Ardis, 1977. – P. XV.

¹⁰ Костецький І. Тези до можливої дискусії з приводу статті Степана Ковгачука «Невіродайні» переклади. Про формалізм у мовній практиці // *Кур'єр Кривбасу.* – 2009. – № 232-233 (березень-квітень). – С. 188.

Становленню Антонича-філолога завдячуємо польським професорам єврейського походження Юліушеві Кляйнерові (історикові польського романтизму і теоретикові літератури) і Генрикові Гертнерові (видатному мовознавцеві, стилісту, авторові тритомної *Грамматики сучасної польської мови* (1931-1938) і музиканту), що їх семінари в Університеті Яна Казимира рік за роком вибирав Богдан-Ігор, а російської і старослов'янської мови навчався у проф. Яна Янова, викладача українсько-польського походження, що на фронті Першої світової став був довголітнім військовополоненим Російської імперії. Однак на студії він потрапив усупереч тогочасній дискримінаційній політиці і не мав вибору, яку саме філологію вивчати, цей вибір було зроблено за нього. Саме тому упродовж університетських студій належав він теж до наукового гуртка студентів-україністів (що з політичних міркувань був розформований вже в 1934 р.), там ближче спілкувався і консультувався з української у проф. Василя Сімовича, який тим гуртком керував.

Біографічним методом пригоди та інтриги дослідниця прояслює нам життєвий текст Антонича у вибіркового контексті, оминаючи екзистенційну антиномію того часу: для Антонича домінантна польська культура несе і силу, і загрозу. Саме вона створює суспільне тло тієї *безробітної інтелігенції*, про україномовну літературу якої в однойменній статті розмірковував Антонич і до котрої сам себе зачисляв.

Ставлення Антонича до польщизни, либонь, змінювалося і його культурна залежність від неї слабшала. Недарма свою «Велику гармонію», писану в час католицького великого посту 1932 р. і насажену молитовним досвідом латинської меси, він не дає до друку. В українському середовищі Галичини, особливо після пацифікації, заснування Берези Картузької (1934) і перших публічних процесів над українськими націоналістами, питання контакту чи конфлікту культур набирає вигляду або / або. Можливість самостійно і усвідомлено вибирати традицію, обирати своє походження існує, але вона не гібридна і незворотна.

Антонич повнотою не знаний в польській поезії, ні за життя, ні по смерті. Разом з тим його початковий життєпис подібний

до Лесьмяна чи Чеховича. У своїй класичній історії польської літератури міжвоєннє Єжи Квятковський не згадує про нього жодного разу – ні у зв'язку зі Львовом, ні у біографічному підрозділі про Тадеуша Голєндера, у співпраці з яким Антонич готував антологію сучасної української поезії (фактично, наддніпрянської) у польських перекладах. Беручи участь у більш, ніж одній культурі, він міг стати польським поетом, але не став ним. Маємо докладні свідчення, це був його притомний вибір: «Проти розуму вірю, – писав Богдан Ігор, готуючись до промови на врученні йому премії ТОПЖу – що місяць, який світить над моїм рідним селом у Горлицькому повіті, є інший від місяця з-над Парижа, Рима, Варшави чи Москви... Вірю в землю батьківську і в її поезію»¹¹. Цих, на позір трохи пафосних слів, він не виголосив на урочистій церемонії, він залишив їх *для себе*.

Книзі про антиномії Антонича годі було вийти недискусійною. Олександр Бойченко на сторінках «ПостПоступу» анонсував, що Лідія Стефановська буде за неї сварена «зацофаним “культурним середовищем”, яке затято захищає нечисленних українських геніїв від їхніх власних концепцій»¹². Ризикую опинитися між зацофаних, але тримаюся думки, що польський слід не є «власною концепцією» Антонича і монографія мене не переконала у протилежному. У ній мені забракло усвідомлення того, чим був для Антонича польський контекст. Звісно, ми не маємо прямого доступу до істини. Але маємо правду суб'єктивного досвіду, правду, опосередковану текстами і спогадами. І ця правда така: польський (кон)текст був для поета частиною більшого інтелектуального простору дозрівання, сповнюючи функцію своєрідного інтерфейсу, і в силу цього не *заміщав* широкого модерного контексту, а саме удушнював його.

¹¹ Антонич Б. І. [Чернетка статті «Становище поета»] // ЛННБУ ім. В. Стефаник. – Від. рукоп. – Ф 10. – Од. зб. 69.

¹² Бойченко О. І Драч, і Гончар, і Антонич... // *ПостПоступ*. – 2007. – Листопад. – № 13(19). – С. 26.